

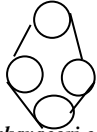
+

**UNITING CHURCH IN AUSTRALIA: LOTU COKOVATATI KO E OSITERELIA
KONIFEREDI NI VITI: KEI NA VEIVAVAKOSO LOTU VAKARISITO**

Sept 16 Penitiko 18 [Pentecost 16]: Nodai naki meda veikilai dina sara [bonding-gathering and knowing each other-Base 1], me vakatorocaketaki ka vakavou na noda bula vakayalo. Affirmation-sharing our spiritual journeys-Base 2] kei na noda cakacakataka se vakadewataka na veika eda sa rawata [caring/sharing-Base 3]. Sa vaka na qito na Baseball ka va na kena i cegucegu; e tolu na naki ni noda veitokani. Ni rawa kece eda sa rawata e dua na kai ka eda sa yacova nai naki ni qito se veitokani [Home Base].

NODA VEIKILAI

Me vakayacori e dua na porokaramu ka rawa ni vukea na noda veikilai vinaka.

Eda soqoni, lululu, veitalanoa ka veiwasei talanoa. Tekivu na soqo ena gunu ti se qai vakayacori ni oti na vuli. Me dau qarauni na vakayagataka ni sevusevu me kua ni vakadaroya na mai lotu ena Siga Tabu kei na nomu cakacaka

NODA BULA VAKAYALO

A. Ai Vakamacala me baleta nai Vosa Vakaibalebale: Meda raica mada vakararaba nai vola oqo: Ea vola ko Solomoni na Tui enai tekivu ni nona veiliutaki [970 BC/BCE], ka vukei koya kina ko Akuri [wase 30] kei Lemueli [wase 31]. E dua nai wase ni vola oqo e qai vakacurumi sara e muri ena gauna nei Esekaia na Tui, ni rauta e 250 na yabaki, ko ya ni oti na gauna nei Solomoni. E a qai soqonivata ka a volai vakaivola, me vaka eda sa mai kila oqo, ko ya ni rauta na 550 BC/BCE]. Ena rawa ni wasei nai vola me kena ulugata na 'Vuku': 1. Vosa v/balebale, se Vosa Vuku nei Solomoni: 1-9; 10-22:16. 2. Vosa vuku tale eso: 22:17-24:22. 3. Vosa/vakaibalebale, se Vosa Vuku nei Solomoni ea qai volai ena gauna nei Esetekaia na Tui: 25-29. 4. Vosa vuku nei Akuri: 30. 5. Vosa vuku nei Lemueli: 31:1-9. 6. Na marama rakorako ka uasivi na nona bula, se nai tovo ni marama yalomatua ka vinaka: 31:10-31. Ena rawa talega mo wasea me vakatau ena kedra yaga ena noda bula, ena vakaogo: 1. Nai kau ni Vola: 1:1-7. 2. Vakasala vei ira nai tabagone: 1:8-9:18. 3. Nai vakasala Vuku nei Solomoni: 10:1-22:16. 4. Vosa ni vakasala Vuku eso: 22:17-23:14. 5. Nai vakasala tale vei ira nai taba gone: 23:15-24:22. 6. Na Vosa Vuku eso: 24:23-34. 7. Vakasala se Vosa Vuku nei Solomoni:25:1-29:27. 8. Vakasala nei Akuri kei Lemueli: 30:1-31. 9. Nai vakasala vuku ki na marama dauveiqaravi yalodina:31:10-31. Ena uasivi mo vakayagataka e dua vei rau nai tuvatuva e cake me vukea na nomu wilika nai vola. Eda kila ni sivia e 700 na marama mai na veivanua e vuravura ena gauna ko ya era a wati Solomoni, ka macala ni 700 talega na vugona. E rauta talega ni 300 na marama era okati tale mera nona i tokani, ka mera vakamarautaka na tui [kena vosa ena varada, na 'vakasuva' se 'vakasamoa'- concubines]. Ea rairai ni 1000+ na marama ena vuvale nei Solomoni. Sa macala ni vola e sega walega ni soqoni kina na vuku vakaJiu, ia na vosa vuku talega mai na veivanua e vakawati kina, me vaka mai Ijipita, ka ni watina e dua na luvei Fero. E muri sara ena 400 BC/BCE eda rogoca talega eso na vuku lelevu mai Kirisi me vakataki Palato [Plato], Sokeratisi [Socrates] kei Arisitotole [Aristotle], ea qai yavutaki kina na vakasama vakavuku ena gauna oqo, ia sa taumada na YAVUTAKI NI BULA ena kena eda goleva tiko oqo. 2. VakaIperiu na yaca ni vola na "Mishle Shlomoh" [Proverbs of Solomon], ai ka tolu ni vola enai wasewase ni vola vakaIperiu, 'Nai Vola' [Writings]. Na yaca ni vola vakavavalagi na "Proverb." Na 'proverba' [proverb] e vu mai na vosa vaKirisi na 'Paroimiai,'na kena vakadewa ki na vosa vakaLatini. Ena vosa vakaLatini na 'proverba:' na 'pro' 'for' kei na 'verba,' 'word,' 'proverba,' se proverb, se 'word for a situation.' Ni rau cokotivata sa kenai balebale oqo: na vosa e ganita ga e dua na ka, dua na vanua, dua na cakacaka, se dua nai tavi, ia ena dina tikoga ena gauna kecega. Me vakaogo, "Sa vinaka cake meda kana rourou ka veilomani ga, ka ca meda kana pulumakau uro ka veicati tiko"[15:17]. Na tiki ni Vola Tabu oqo sa dina sara na kenai balebale mai na vuvale ea cavuti taumada kina, ka sa dina tikoga vei keda ena

gauna ogo. Sa matata vinaka ni tu nai balebale ni veivosa eda wilika ka sa rauta me yacana vakaViti ga: “Na Vosa Vakaibalebale,” baleta ni a volai ena mataqali vakarau ni matuavosa me vaka na: serekali [poem], vosa vakatautauvata [parables], taro tonotonomata [direct questioning], rua nai yatuvosa e tautauvata na kena vakasama ka rogorogovata [rhyme], drua, veisa se vakayaruataki [couplets], ko ya nai matai ni yatuvosa e vakamacalataka nai ka rua ni yatuvosa. [E rawa nida dikeva talega na nodai vosavosa vakaviti-vakaitaukei, ka tiko kina na matuavosa vakaoqo]. Enai VTV, nai vola nei Jemesa, na lesoni ena macawa ogo, sa tautauvata kei na Vosa Vakaibalebale baleta ni koto kina na vosa kei nai vakasala vuku. 3. Nai naki bibi ni vola ogo: 1. Me vukei keda meda rawata na vuku dina [wisdom], sa matata sara ni vuku dina ga na rerevaki Jiova. 2. Bula vakaivakarau [discipline]. 3. Bula yalomatua [prudent life]. Se na kena vakalekalekataki ga: meda vakayagataka na vuku vaKalou ena veitiki ni noda bula kece sara ena veisiga. 4. Na veivosa vuku ogo meda qarauna vakavinaka ni ra sega ni vosa ni yalayala [not promises], ia era vosa ga vakavuku me yaga ena noda bula ena veisiga, baleta ni ko ira era a vakayagataka e liu era sa vakadinadinataka na kena yaga ni vukei ira ena nodra dui bula. Veitalanoataka mada na vosa vuku ogo, ‘honesty is the best policy,’ e dina na vosa ogo ni ‘sai vakarau uasivi meda dau dina ena ka kecega.’ A cava ga na vuna era sotava kina na leqa ko ira eso ni ra vakayacora ena yalo dina na nodra dui cakacaka? Dikeva mada na veibasai ni vakasama ena 26: 4 cf 5 me baleta na ‘vuku’ [yalomatua] kei na ‘lialia’ [yalowai]?

Vosa Vakaibalebale 1:20-33: Raica nai vakamacala e cake ka wilika na veitikina ena lesoni ni macawa ogo, [ena uasivi mo wilika kece]. **Na ulutaga Vinaka na tikina e 20-33:** *Na Vuku sa kacivi ira na tamata kecega [lewe ni vanua], vakabibi ko ira era nuitaki ira ga, mera vakarorogo vakavinaka ena veivakasala sa na tukuni mera kua ni sotava kina na veika dredre ena veisiga ka sa bini mai e matadra.* Ena veitikina ogo sa ‘vakatamatataki,’ se vaka-liatamatataki kina na Vuku [personification], ogo nai vakarau ga ni volavola meda taleitaka na noda wilika na veivakasama e ologi koto kina. Na Vuku e sega ni tu tani mai Vua na Kalou, ia sa vakasama ga ni Kalou: sa dusia na vei vakasama vakaiVT na kena vakayagataki na VUKU, me vaka na ‘Vuku dina na rerevaki Jiova,’ [raica na Jope 28:28; Same 111:10; V/Balebale 1:7, 9:10. Ena Lotu VaKarisito me vaka eda wilika ena Joni 1: 1ff sa mai vakadinadinataka ena bula nei Jisu Karisito, ena Nona liatamata, ni sai Koya ga na Vuku, se Vosa [tautauvata ga na kedraui balebale- vakaIperiu na “chokmah” se “hokmah,” vaKirisiki na “sophia” se “logos”]. Na Vuku ga sa vakasalataki keda ki na veika vinaka. Baleta ni vakayagataki na vosa “vuku” me ‘marama,’ se ‘yalewa’ [third person pronoun ‘she’], enai VT VakaViti sa kaya na V/Balebale 14 :1, “Ko ira na yalewa vuku era sa dui tara cake na nona vale...” e donu talega me “Ko Vuku [yalewa vuku] sa tara cake na nona vale...” ko ya na vakatamatataki se liatamata [personified/incarnated] ni *Vuku me vaka na tamata, ko ya me yalewa se marama.* V. Mai na tikina 20-21, na Dauvunau [tamata] ko koya na Vuku ka vunauci ira na lewe ni koro. Ena tikina 22, na ‘yalowai’ sa veibasai ni ‘yalomatua,’ ko ya e dua na tamata

sa sega ni wasea rawa na vinaka mai na ca. VI. Na Kalou sa gadreva me sovaraka na *Yalona se Lomana* vei keda me vinaka, matata ka cecere kina na noda veikilai kei Koya. Sa voqa vei keda na Nona mai liatamata ko Jisu, na Vosa se Vuku ni Kalou kei na sovaraki ni Yalo Tabu [veiceguvi ni Kalou] ena Siga ni Penitiko. Sa ka bibi talega na noda vakarorogo ena Nona Vosa Vuku na Kalou. Ni da sakitaka se nanuma ni levu cake na vuku e tu vei keda, ka lailai na vuku ni Kalou, eda sa yalowai ka vakalialiai keda vakai keda, eda sa sikalutu ki na bari ni savu titobu, rerevaki ka da na mate kina. Sa na matewale na noda vaqara se kaci Vua na Kalou ni sa na sega ni rogoci keda se kunei keda. “*Era na qai kaci mai vei au, ia ka’u na sega ni rogo yani; a ra na vaqarai au vagumatua, a ra na sega ni kunei au*” [28]. Ke mani levu na veika ko taukena se rawata e vuravura, ko na rusa vata kaya ga, ia ko koya e rerevaka na Kalou ka muria na Vuku ena “vakacegu ka sega ni rerevaka e dua na ka ca,” [33].

B. Ai Vakamacala ni Same: *Sa dauvakayagataka vakalevu ko Jisu na Same ena nona vunau kei na nonai vakavuvuli, baleta ga ni sai vakarau ni nodra bula, ena nodra bula vakavuvale kei na lotu mera dau lagata se cavuta na Same. E 150 na Same era a vakasoqoni vata ena dua na gauna balavu, ka ra dau vakayagataka: ena nodra vakacaucautaka na Kalou, ena nodra vakavinavinaka Vua na Kalou, ena nodra tusanaka na nodra vakabauta, ena nodra tukuna na nodra vakanuinui, ena nodra dui rarawataka na tamata yadua na nodrai valavalaca, kei na Nona Dina tu ga na Kalou ni lomani ira ka dauvukei ira talega. Na uto ni Same sai koya na bibi ni nona vakararavi se vakabauta na Kalou na tamata yadua. Sa vinaka talega meda raica kina na nona tukuna vakadodonu na tamata na nona gagadre se cikecike Vua na Kalou. Na Same sa yaga ena draki ni bula kecega eda kila ka sotava na tamata, meda dauvakayagataka me yaga ki na noda bula ni vakabauta! II. Ena vuku ni noda dau taleitaka na Same, ena uasivi meda raica na kenai wasewase e 5 ka muria vinaka nai vola e lima nei Mosese sa vakatokai na Penitatuiki [Penteteuch-pente-5, teuch- vakaro se lawa]. Na veiwasewase sa dusia vakararaba ga na veiuutaga sa vakabibitaki ena veivola e lima. Sa kenai balebale ko ya ni Same: 1. Same 1-41 ena salavata kei Nai Vakatekivu [Genesis]. Me vaka ga na veibuli ni Kalou enai vakatekivu, na lutu ni tamata enai valavalaca, ka yalataki na veivueti ni Kalou. E levu na Same ogo e tukuni ni a vola ko Tevita ka sa vakaraitaka na nona vakalougatataki na tamata, nona lutu mai na liga ni Kalou, kei na nona vakabulai mai Vua na Kalou. 2. Same 42- 72, na Lako Yani [Exodus], ea vola ko Tevita me baleti Isireli, sa vakarusai ka vakavoui tale. Sa vakabulai Isireli na Kalou, ka sega ni yaga me vaqara tale edua na sala, mera rai ga Vua na Kalou, sai Koya ga na Sala mera vueti ka vakabulai kina. 3. Same 73-89 sa salavata kei na Vunau ni Soro [Leviticus], ea vola ko Esafa kei ira na nona kawa. Sa vakabibitaki kina na Vale ni Soro, na Nona lagilagi na Kalou, sa cecere ka kaukauwa. Sa na gole kina na tamata me vakabulai ka vakarokorokotaka na Yacana Tabu. 4. Same 90-106, Tiko mai na Lekutu [Numbers], era lewe levu era kainaki ni ra vola ka sa baleta na veiwekani nei Isireli kei na veimatani sa wavoliti koya kei na Nona lewa na Kalou na matanitu ko Isireli kei na veivanua kecega era sa vakarorogo ki na nona lewa. 5. Same 107-150 nai Vakaruva [Deuteronomy –deut -2, nomy-law] sa kainaki ni a vola ko Tevita ka vakabibitaki kina na Kalou kei na Nona Vosa. Sa levu kina na sere ni veivakacaucautaki, veivakarokorokotaki kei na vakavinavinakataki ni Kalou. E levu na Same ogo era sa volai me lagati ena soKalou, ka sa rawa meda vakayagataka talega meda lagata Vua na Kalou, se meda vola eso nai vakarau ni soKalou me salavata kei na veiSame ogo. 6. Na Same 19, raica na kenai vakamacala e cake. Sa*

veibuli na Kalou, sa lutu se talaidredre na tamata ka sai valavalaca, sa tekivutaka na Kalou na nona calacacaka ni veivueti ka ni sa lomana na tamata na nonai bulibuli talei.

B. Same 19: I Nai vakarau ni nona so-Kalou ko Tevita sa tuvai vakamatau. Ko Paula ena Roma 10:18 sa cavuta na Same oqo: *‘Sa lako na kedrai rogorogo ki vuravura taucoko, kei na nodra vosa ki nai yalayala kei vuravura’* [4]. Meda raica eso na vakasama bibi: 1. Sa vakacaucautaka na Kalou na veika buli kecega, ka sa laurai vata kei nona yalani ka malumalumu na tamata. Sa dusia vakavinaka ga ni veika e ukutaki kina na vuravura, na lomalagi, na matanisiga, na vula, na kalokalo, na veiulunivanua, na manumanu, na wasawasa, na ika...na veika kece sara era sa ‘vunautaka,’ se tukuna tu na cecere, vuku, maqosa ni Kalou oqo. Sa via tukuna ga na Daunisame: *“Lako ki tautuba ka sarava na vuravura e matamu, sa na ‘vunau’ ga vei iko na vuravura ko sa dagava tu.”* [raica na Same 8 kei na Sere 7 ena Vola ni Sere vakaViti ni Lotu Wesele], [Tikina 1-6]. 2. Na Nona Vosa na Kalou sa vakaraitaka mai vei keda na kena totoka, yaga kei na veivakalougatataki [7-11]. 3. Na Nona vakaraitaki Koya ena veisiga na Kalou ni sa dei tu na Nona vosoti keda na tamata [12-14]. 3. Na tikina e 14 na masu ni veivakalougatataki. Ni sarava ena vakabauta na Daunisame na veika sa tu e vuravura era tukuna tikoga na cecere ni Kalou ena kaya ka tusanaka tikoga na gusuna na totoka ni Kalou. *“Me vinaka vei kemuni na vosa ni gusuqu, kei na vakanananu ni lomaqu, I Jiova na noqu Uluvatu, kei na noqui Vakabula.”* Sa vakayagataka ko Tevita me tukuna kina na cecere kei na totoka ni Kalou ena gusuna. Meda vakayagataka talega meda rokova kina na noda Kalou. *Na tikina oqo sa dau vakayagataki vakalevu ena lotu vakauasivi vei keda na dauvunau ni bera na vunautaki ni vosa ni Kalou.*

C. Ai Vakamacala lekaleka me baleta nai vola nei Jemesa: *A vakamatei ko Jemesa na luvei Sepete, eda raica ena Cakacaka rauta na 41 ki na 44 AD/ACE [Cakacaka 12:2] ena vuku ni nona vakabauti Jisu; ai sevu ni mate [martyre] mai vei iratou nai apositolo. Sa rawa meda vakadeitaka ni a vola ko Jemesa na taci Jisu na nonai vola, [I Koronica 15: 7], kai liuliu ni lotu mai Jerusalemi, ea volai ena 49 AD/ACE ni bera na Bose mai Jerusalemi 50 AD. Ko Jemesa e vakabibitaka ka dusia na mataqali lotu vakarairai ga ka duatani mai na lotu dina na vakabauta ka cakacakataki, [2:18]. Oqo nai vakaraitaki ni dua nai vola ea volai raraba vei ira na tamata lotu, ka sega ni volai ki na dua nai vavakoso me vakataka na veivola nei Paula. Sa vaka e dua nai vola [book], ka sega ni dua walega nai vola [letter], ea vakabibitaka nai vakasala me muri, ko ya me cakacakataki; me vaka na vakabauta e cakacakataki. Nai vakasala sa matata ka coka sara ga na ka e gadrevi: 1. Ni ko dravudravua, kua ni yalolailai. 2. Kua ni soro koso ni sa vakatovolei na nomu vakabauta. 3. Kua ni daucudru vakatotolo, mo dauvosota ga. 4. Kua ni lomani ira se kauwaitaki ira ga vakalevu na vutuniyau ka beci ira na dravudravua. 5. Vakayacora na ka vinaka vei ira na tamata kecega. 6. Qarauna na yamemu, kua ni vakasabaliataka, qarauna talega na nomu gagadre, vakatulewa vinaka kina. 7. Vakarorogo Vua na Kalou ka vakararavi kina, ka*

vakayagataka na Nona vuku. 8. Qarauni iko se tarovi iko mai vei Vunica. 9. Kua ni dau tukutukuni iko. 10. Ni ko vutuniyau, lomani ira na dravudravua. 11. Mo dauvosota na veika dredre, mo dauloloma ka dau nanumi ira na tamata ni Kalou era vakaloloma. 12. Soqoni ira na qase ni lotu, vakayaloqagataki ira na vakaloloma, lumuti ira na tauvimate ena waiwai ka masulaki ira ena yaca ni Turaga ko Jisu me vaka nodrai valavala na parofita.

Jemesa 3:1-12: I. Sa baleta na kaukauwa, cecere, vinaka ni yame kei na veibasai ni veika e rawa ni vakayacora na yame. Ena vosa vakaViti eda dau vakayagataka e vuqa na vosa: *yame se gusu kamikamica, yame se gusu gaga, yamedravu, yamesa, yameyame, yamekemeke, yamekalu, vakayameca, yame-ta, darayame se vakadarayame, yamenibuka...sa levu na vosa vakaviti [vakaitaukei] me baleta na ‘yame,’* sa vakaraitaka ga na bibi ni yame, ena vinaka meda veitalanoataka mada. II. **Sa vakayagataka ko Jemesa e vica nai yaloyalo me baleta na yame:** 1. Na ‘yame’ e rawa ni veivagolei me vaka na ‘paraele’[bridle] ena gusu ni ose; e manumanu levu ka kaukauwa, ia e dua ga na wa lailai ena gusuna ena lewa na nona veigoleyaki. 2. Na ‘yame,’ sa vaka nai uli ni waqa; na waqa e ka vakaitamera, ia nai uli e ka lailai ga, ia e rawa ni vagolea na waqa levu. 3. Na yame e vaka e dua na buka lailai, sa yaco me levu, sa rawa ni vakama e dua na veikau vakaitamera ka vakaleqa na veika kece e bula se tiko kina, vakaviti, vakaitaukei eda vakayagataka na vosa ‘yameyame.’ 4. Na yame sa dredre me *vakamanoataki*, e rawarawa cake na noda vakamanoataka na manumanu kila. 5. Na yame e rawa ni vakayagataki ena noda vosa ni veivakalougatataki [blessing] kei na noda vosa ni veivakaloucataki [cursing]. 6. Na yame sa vaka na wai vure vinaka sa vakavurea na wai vinaka, ia na vure ca ena vakavurea na wai ca. Ko ya, na yame e cavuta na vosa vinaka e vakayalovinakataki keda ka vakacegui keda, ia na yame e rogo mai kina na vosa ni veibeci, vosa ca, vosa kaukauwa, vosa gaga sa vakavuna na mavoa ni bula. 7. Na yame sa vaka e dua na vuni lolo ena vuataka ga na lolo, se dua na vaini ena vuataka ga na vaini; ka sega ni rawa me vuataka na vaini na lolo [*se vuninui, ena vuataka ga na niu, ka sega ni rawa ni vuninui me vuataka na maqo, se vunimaqo me vuataka na niu*]. E sega ni rawa ni dua na mataniwai me lako ruarua mai kina na wai droka [wai droka/dranu] kei na waitui. Na wai veilaroi e vakavuna na mosi ni kete kei na lualua. III. **Sa ka bibi na noda vakayagataka na yameda, ena ganita meda rai lesu tale ena vakasama ni lesoni ena Marika 7:15, “Sa sega ni ka e taudaku me curuma na tamata ka sa vakadukadukalitaka rawa; ia na veika sa curu mai na loma ni tamata ogori ga sa vakadukadukalitaka na tamata.”** Na veika vinaka,

cecere, dokai, rogorogo vinaka e curu mai na yaloda se lomada [heart] ka cavuta na yame; sa vakakina na veika ca [raica na Marika 7:20-23], ena cavuta talega na ‘yame e lako mai na lomada.’ Sa dua na leseni talei eda na vulica rawa mai na kena qarauni ka maroroi vinaka na noda vakayagataka na yameda [yame].

D. Ai Vakamacala lekaleka me baleta nai Vola se Kosipeli nei Marika: *O cei ko Marika? E tolu na yacana: Marika [Marcus] na yacana vakaLatini [Roma], Joni se Jone [Johannan- God has shown grace-Sa vakaraitaka na Kalou nona loloma savu], na yacana vakaIperiu kei Kolobodatuluse [Colobodactoluse -stubby fingers-qaqalo lelevu ka lekaleka] na yacana vaKirisi. Na yaca Jone Marika e yaca vakayagataki vakalevu [common names] ka so na gauna e nai VT e vakayagataki ga e dua na yaca, Jone se Marika, ena yaga me vakuri tale na yacana baleta ga ni vica tiko na Joni se Marika se Joni Marika enai VT kei na i tukutuku ni lotu taumada. Ko ira na DauniVT e duidui na nodra i vakamacala me baleta na yaca Jone Marika. Baleta ni dau kacivi ena yacana vakaRoma Marika, e rairai e dua e toka vinaka. Eda kila ga ni dua na vale levu nei tinana ko Meri e Jerusalemi era dau soqo kina ko Jisu kei na nona tisaipeli kei ira na vakabauta. [Na cauravou a tomani Jisu kei iratou na tisaipeli ki Kecisemani [Marka 14:51,52] e dreti laivi vua nai tutuvi ka ni luvaiwale tu...e rairai e dua ga e yadra cecekala mai me tiko ga ena gauna ni masumasu ka rogoca tiko na masu nei Jisu niratou a moce na tisaipeli, e rairai eratou lako mai nona vale ko Jisu kei na nona tisaipeli...ko Marika ga]. Ko ira na lewe 120 era a tiko ena dua na vale levu, na vale a ceguvi iratou kina ko Jisu ena Yalo Tabu [Joni 20], se e a sovaraki kina na Yalo Tabu [Cakacaka 2:1ff]; na vale ni soqo ni sa tucake tale mai na mate ka rairai kina ko Jisu. Sa rairai o koya ga na vale oqo nei Meri kei Jone Kolobodatuluse Marika. A vola ko Joni Marika [Cakacaka 12:12, 13:13] nai tokani nei Panapasa kei Paula. Dina ga ni rau a veileti kina ko Panapasa kei Paula, e muri sai tokani nei Paula, ni a vesu tu mai Roma [Kolosa 4:10; Filimoni 24; 2 Timoci 4:11]. A volai mai Roma ena loma ni 55-65 AD/ACE kai matai ni Kosipeli a volai. Sa macala ni a tu eso nai tukutuku volai enai vavakoso lotu ka ra vakayagataka me dauwiliki ena gauna ni soKalou’ ka vakayacani vakaJamani me ‘Q’. Nai vurevure oqo e vakayagataka ko Marika kei iratou na vo ni Kosipeli ka dauvakatokai me ‘Vurevure Q’ [Q Source-Q mai na vosa vaka Jamani – German- Quelle or Source, nai Vurevure] vei ira na Daunivola Tabu. Sa kenai balebale ni rau tautauri ko Maciu kei Luke mai vei Marika kei na Q. E muri ga sa nanumi ni a kauta mai vei Pita e vuqa nonai tukutuku [I Pita 5:13]. Dua tale na kenai vakamacala: baleta ni a volai mai Roma, e nanumi ni vu ni tukutuku nei Marika ko Pita, nai tokani ka tisaipeli nei Jisu. E a nanumi taumada me vakatokai ga me Kosipeli nei Pita. E vica nai tukutuku me baleti Pita, vakauasivi nona malumalumu, me vaka na ‘Lako tani ki dakuqu, Setani...’ [8:33]. Ko iratou na vo ni Kosipeli eratou tautauri mai vei Marika, ia ko Marika e levu taudua na caka mana nei Jisu e vola. Ko Maciu e vola na bibi ni nona vakatutusa ko Pita, Maciu 16 me baleta ni ko Jisu na Karisito, na Luve ni Kalou. Sa okati eke na vakasama e rogo mai vei Jisu ka tu kina ko Pita: ‘ena dela ni vatu oqo au na tara kina nai soqosoqo lewe ni lotu.’ Ko Jisu e dusi koya ga se dusi Pita? [E duidui na vakadewa ni tikina oqo mai na Lotu Katolika vakaRoma kei keda na veimatalotu eso [Protestant churches]. O Pita e a sota ga kei Jisu mai na nona veipapitaisotaki ko Joni; a papitaiso talega kina ko Pita. Mai na Joritani ga e tekivu kina na Kosipeli nei Marika, na vanua ga ka tekivu kina ko Pita. E sega enai vola nei Marika na i tutuktuku ni sucu nei Jisu se na nona gauna ni gone, ia sa tekivu sara ena nona tukuna na Matanitu ni Kalou ka laki tini ena kauveilatai. Nai tinitini ni vola ena wase 16 e veiletitaki vakalevu, e tolu na kena nanuma: 1. Yala ga ena 16:1-8 ena dua nai yatuvosa ka sega ni vakaoti baleta ni tini botoilevu ga ena vosa ‘afraid of...’ rerevaka...’ sa qai tini vinaka e muri vei ira eso me vaka e volai ‘niratou sa rere’. 2. Vakuri ena 16:9-20 ka sa matata vinaka ni kau mai na veivakasama oqo e muri sara me taucoko kina na vakasama me vaka na vo ni Kosipeli, ko ya me tini ena tucake tale, na qaga ni sa rairai veiiratou na tisaipeli, na nona kaucake ki lomalagi, na yalataki ni nona na lesu tale mai kei na nodratou talai me tukuna nai Tukutuku Vinaka ni veivakabulai. 3. Ka tolu ni otioti, e vakuria ga na tikina e 8, ena 9 kei na 10 me vaka oqo: ‘Eratou sa lako yani vakatotolo na marama ka tukutuku vei Pita kei iratou nonai tokani na vuku ni veika sa yaco. Sa oti koya, sa talai iratou na nona tisaipeli ko Jisu ki na tokalau kei na ra me tukuna nai tukutuku tawa mudu ka savasava mera rogoca na tamata ka vakabulai kina ka tawa mudu’. Baleta ni vakaooqo na kenai tinitini, eso na vakavakatu e lako mai: 1. Ni sega ni vinakata ko Pita me dusi ni taleitaki koya taudua ga ko Jisu [favour] ka tukuni na veika baleti koya me vaka ni a rairai taudua ga vua ko Jisu [IKoronika 15], e a dresuka laivi.[Sa dusia ga na nona dau yalo totolo ko Pita]. 2. E so na daunivola Tabu era nanuma ni a rairai a kama nai tinitini vola oqo, ko ya na wase 16:9 ka lako yani, ena kama levu mai Roma ena gauna nei Niro. E muri ga sa qai vakacurumi na kenai tinitini e rua e cake. Oqori e so ga na vakasama ena veigauna. Eda sa*

vakadeitaka ga ni ko iratou na vo ni Kosipeli eratou tautauri mai vei Marika, ia ko Marika e levu taudua na caka mana nei Jisu e vola. E sega ni vakabibitaka ko Marika nai vakamacala se nai vakavuvuli nei Jisu, ia sa levu ga nona vakabibitaka na cakacaka ni veivakabulai nei Jisu. Nai naki levu ga ni Kosipeli nei Marika me tukuna se ko cei ogo ko Jisu, bibi na nona cakacaka ka vica ga na nonai vakavuvuli me vaka eda raica ena wase 13. Ko Jisu a lako mai me veivakabulai ka solia nona bula ena vukuda na lewe vuqa [10:45].

D. Marika 8: 27-38. I. Eda raica ena wase 7 e vica na vakasama bibi: 1. Sa bibi vei Jisu na bula ni tamata ka saqata kina nai vakadewa ni Lawa era bulia na Daunilawa [Scribes], na kenai vakaraitaki nai vakarau ni vuluvulu ni bera na kana. 2. Sa bibi na veika e vu mai na yalo e loma [heart] sega ni ka e curu mai ena gusu, sa bibi kina na kilai vinaka ni veika e savasava se tawa savasava. E savasava na veika kece sa bulia na Kalou ka kaya ‘*ni sa vinaka,*’ ena gauna ni veibuli me vaka enai Vakatekivu 1:31. 3. Sa dodonu me kauti iratou vakatikitiki na tisaipeli me vakavulici iratou, meratou lako tani mai na nodratou vakasosataki mai vei ira na lewe vuqa. Me veivakadeitaki vei iratou na Nona tisaipeli ni bera ni ratou rogoca nai tukutuku ni Nona na mate talega na Mesaia ka tucake tale me vaka na lesoni ena macawa ogo. 4. Nona vakadeitaka ko Jisu ena Nonai tavi, ka sega walega vei Isireli, ia ki na veimatatamata e vuravura raraba, e dodonu meratou kila talega na tisaipeli kei keda kece sara. 5. Sa dusia ga na Nona bula na Mesaia sa rabailevu kei na Nona veiqaravi me teteve vuravura raraba. II. E rua nai talanoa [27-30; 31-38] me vaka e laurai talega ena Maciu 16: 13-20, 21-28; Luke 9:18-21, 22-27, sa baleta na nodra kilai Jisu na tamata, kei na nodra vakatataro se ko cei sara mada ko Jisu, kei na cava nai balebale ni bula ni muri Jisu. Ke ko gadreva mo kila vinaka na veika eratou dui kaya na Kosipeli e tolu ogo ena vinaka mo wiliki iratou kece ka raica na veika eratou tautauvata kina kei na veika eratou duidui kina. Ea yaco tiko na veitarotarogi ogo mai nai karua ni Sisaria, na koro ka vakatokayacataki vua na Tui mai Roma ko Sisa, ko ya ko Sisaria Filipai. Eratou a raica tiko na tisaipeli nai vakatakarakara kei Sisa, o koya era vakatoka na kai Roma me dua talega na kalou. *Ni ratou dabe na tisaipeli ena delana ko ya ka raica na matakau kalou duidui ena koro ogo, sa taro donu kina ko Jisu, se cava era kaya na tamata se ko cei ko Koya, se na veika era kila me baleti Koya.* III. Era vakatauvatana na tamata ni ko Jisu e vakataka e dua vei ira na parofita, era a bula e liu me vaka era kila na nodrai tovo kei na nodra cakacaka. E votu mai eso na yaca rogo: ko Joni na Dauveipapitaiso, ko Ilaijia na parofita rogo, se dua tale vei ira na parofita. IV. Nai sau ni taro nei Pita ni tarogi iratou vakadodonu na Turaga, ‘*O cei o au?*’ ea kaya ko Pita, ‘*Oi kemuni na Mesaia!*’ [ena vosa vakaIperiu na ‘Mesaia’, ena vosa vaKirisi na ‘Karisito’ sa tautauvata ga na kenai balebale ko ya, ko Koya sa lumuti se soli Vua na kaukauwa ni veiliutaki, [raica nai sau ni taro ena Maciu kei Luke]. O Koya ga ogo nai liuliu yalataki ka na mai vagalalataki, se sereki ira na Isireli mai vei ira na dauveivakabobulataki. Ena vakasama vakaIperiu e

sega ni ka vou na vakasama ni dauveisereki se Dauveivakabulai, na yaca “Josua” [vaIperiu ‘Ioshua’]] se “Jisu” [vaKirisi ‘Iesua] na sa tukuna na veisereki se veivakabulai. Era tubu mai na qaqa mera veisereki vakauasivi ena gauna lala ka sega ni tiko enai VT, rauta e 400 vakacaca na yabaki ka tubu mai eso ena gauna ni Mekapisi [Meccabees]. Ko Parapa mada ga ea sereki me sosomitaki Jisu na yacana talega ko Jisu, se Josua Parapa [na dauveisereki....e dua nai vakadewa makawa ena Maciu 27:17 me vakaduiduitaki rau na rua ka vesu tu, se *O cei me sereki?* E vakayagataka ‘...ko Jisu Parapa, se ko Jisu Karisito...’]. Na vakasama ni vakabula sa ka makawa sara ka vure mai na nodra a vakabobulataki na Isireli mai Ijipita, Asiria, Paponi, Kirisi, kei Roma sa tiko kina na gagadre ni veisereki vakapolitiki, se veivakolonitaki ka sa nanumi talega kina ko Roma. Na veisereki vakayalo sa macala ga ni veisereki mai nai valavalaca me vaka na yaca ea soli vua na gone lailai ka sucu mai na vale ni manumanu mai Peceliema. Maciu 1:21: “*Mo vakayacani koya ko Jisu [Iesua-vaKirisi] se Josua [Ioshua-vaIperiu] ni sai koya ena vakabulai ira na nona tamata mai na nodrai valavalaca.*” Sa vakatakilai se ko cei dina ko Jisu ena nodratou vosa kei na nodratou vakabauta na tisaipeli. V. Eda kila nai vakaro me kua ni tukuni, ia sa dredre sara meratou galutaka na tisaipeli nai tukutuku vinaka me baleti Jisu. Eda kila ni ra sa tukuni Jisu na yalo velavela, ia sa vakatikolotaki ira ko Koya. Sa sega ni ko ira ko ya mera tukuni Koya, ia eda kila ga ni vinaka mera tukuna ga ko ira era vakabauti Koya ka vakabauta ka vakila na veika sa tara na nodra bula nira sa vakabulai. Na gauna me qai tukuni kina me kilai sa ka bibi dina. Ena waraki ga na gauna dodonu e vinakata na Kalou, sa bera tiko ko ya. Sa vakatusa ko Pita, ia sa cakitaki Jisu tale ni tukuna ko Jisu ni na mate...sa vinaka me wawa ga me qai kila e muri na veika bibi e waraka o vuravura. Na vuna levu taudua ga me kua ni sa tukuni me yacova na tucake tale mai na mate, ka mera qai kila ga vakai ira na tamata se ko cei dina ko Jisu, ko ya e sega walega ni luvei Meri, ia sa Luve ni Kalou, ka sa gadrevi kina na vakabauta ka sega ni kilai koya wale ga vakatamata. VI. Nai talanoa ka tarava [31-38], sa baleta na yalayala ni na vakararawataki ka mate talega na Mesaia se Luve ni Tamata. A sega ni ciqoma ko Pita na vakasama ni na mate na Mesaia, [ko ya na vakasama dina ga vaka Jiu]. Sa saqata ko Jisu na ka sa kaya ko Pita se nodra vakabauta na Isireli me baleta na Mesaia, ka vakatokai Pita me ko ‘Setani,’ “*Lako tani ko dakuqu Setani; ni ko sa sega ni vakananuma na veika ni Kalou, na ka ga ni tamata.*” Oqo na veitemaki levu me vagolea tani nai naki taumada ni Kalou ena vukui Jisu. Sa via muria ko Pita na sala ga vakatamata, sa tu tani mai na vakasama vaKalou ni dodonu ga me mate, oti ena qai tucake tale ena qaqa! VII. Na muri Jisu, na sotava na bula dredre ka okati kina na noda dui colata na noda kauveilatai

ka muri Jisu. Na muri ogo meda bolea na vakamaduataki kei na veika dredre ka yacova na mate. Ke da sega ni tukuni Jisu tiko ena maduataki keda talega ko Jisu ena mata ni Kalou. VIII. Sa dua na ka bibi na noda vakabauta ni sai Jisu na Mesaia na Luve ni Kalou ka vakakina na noda vakadinadinataki Koya ena veivanua kecega eda bula kina.

3. Na sala ni Vuli Vola Tabu [Bible Study Methods] mo rai kina; na sala ni vakadewataki ni vosa [exegesis]:A. Ni soli mai na lesoni se tikina mo wilika: wilika sara, oti qai wilika nai talanoa ni bera na lesoni, tarava nai talanoa ni oti na lesoni ko ya [context]. B. Tovolea mo kila toka nai naki ni kena volai nai vola koya; me vakataki Joni 20:30-31.C. Wilika tale na lesoni ka toqa na vosa kei na vakasama bibi e lauti iko? D. Ko raica rawa e dua na vakasama e buwawa ka sega ni macala vinaka, raica tale ka wilika na kena vakadewa vakavavalagi, kena e rawarawa? E. Raica tale na tikina enai Vola Tabu e rawa ni vakamacalataka na vakasama ko raica tiko, me vaka ena veivola tale eso enai Vola Tabu.Vakayagataka e so na taro ena vosa: A cava [what]? Gauna cava e volai kina se cavuti kina na vosa [when]? A cava na vuna [why]? Caka/yaco/rawa vaka evei [how]? F. Raica na “a” “b” “c” lalai enai Vola Tabu vakaidusidusi ka tukuna na vanua mo wilika tale me vakamatatataka na tikina ko wilika tiko; na references se foot/end notes. Indexes enai VT Vakavavalagi. G. Dikeva na vakayagataka ni gauna [tenses]: “Au a lako!” [past], “au sa lako!” [present] kei “au na lako!” [future]? I. Raica rawa e so na vakasama vou? [Goleva na veitikina ena lesoni ni kua? Se dua ga na tikina] J. Mo nanuma tiko ni ko wilika tiko e dua nai vola ka volai ena 2000 vakacaca na yabaki sa oti, mo vakasamataka na i tuvatuva ni vanua [geography], nai tovo ni bula, [culture and traditions], na veika e yaco ena gauna koya [history], kei nai vakarau ni nodra volavola [literature].K.Ia sa dei tu ni ogo na vosa ni Kalou, e vosa bula [Ipiriu 4:12]. Mo masulaka ka nuitaka na Kalou ena nomu vukei ni sereki ni vosa.L. Sa kena gauna ogo mo tovolea ke ko gadreva me toso cake tikoga na nomu kila na i Vola Tabu , mo tekivu vakavolia e so nai vola ka rawa me vukei iko. Eso nai Vola Tabu sa tu vata kei na kenai vakamacala [Commentary] se Dictionary of the Bible kei na nomu Dauwilika wasoma na Taro enai vola ni Sere vakaviti sa no kina na yavu ni noda vakabauta kei na cioloji ni lotu. M.Na kena i otioi mo qai taroga na taro: A cava e da vulica rawa mai nai talanoa ogo? Se A cava na kenai balebale vei au/kena vaga vei au ena noqu i tutu vakatamata, vakalotu vakarisito, etc. se cava na kenai balebale /vaga ki nai vavakoso? N.Kua ni rawai sara ena muria nai kalawa e soli yani enai vola baleta ni na tubu mai eso na vakasama e vakavotuya na Yalo Tabu, me golevi sara koya.

VEIKAUWAITAKI A cava meda cakava me sureti kina ko ira era sega ni lewe ni lotu?

E dua e da nanuma meda sikovi koya? A cava tale e rawa ni vakayacori?

Jovili kei Lisa Meo